

บรรณานุกรม

เอกสารชิ้นต้นยังไม่ตีพิมพ์

- จดหมายเหตุแห่งชาติ, กอง. เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ 5 กระทรวงศึกษาธิการ. มร.5ศ/1 เรื่อง เปิดเสรีราชการในกรมศึกษาธิการ (20 ก.พ.108-28 มี.ค.111)
- . เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ 5 กระทรวงศึกษาธิการ. มร.5ศ/1 เรื่อง รายงานงานกรมศึกษาธิการ จ.ศ.1248 (ก.พ.105-ก.ค.106)
- . เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ 5 กระทรวงศึกษาธิการ. มร.5ศ/1 เรื่อง ราชการในกรมศึกษา ปี 1250-108-110 (ม.ค.107-6 พ.ย.111)
- . เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ 5 กระทรวงศึกษาธิการ. มร.5ศ/1 เรื่อง รายงานเวรโรงเรียน จำนวนโรงเรียน นักเรียนในรัตนโกสินทร์ 110
- . เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ 5 กระทรวงศึกษาธิการ. มร.5ศ/1 เรื่อง สมุดคำประกาศต่าง ๆ เกี่ยวกับเรื่องนักเรียนและโรงเรียน
- . เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ 5 กระทรวงศึกษาธิการ. มร.5ศ/37 เรื่อง จัดการคณะสงฆ์หัวเมืองต่าง ๆ (17 พ.ย.117-129) ปีที่ 1
- . เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ 5 กระทรวงศึกษาธิการ. มร.5ศ/37 เรื่อง จัดการเล่าเรียนตามมณฑลต่าง ๆ (ก.ย.117-ก.พ.117)
- . เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ 5 กระทรวงศึกษาธิการ. มร.5ศ/37 เรื่อง จัดการศึกษาและการคณะสงฆ์ ร.ศ.118
- . เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ 5 กระทรวงศึกษาธิการ. มร.5ศ/37 เรื่อง สรุปรายงานจัดการศาสนาและการศึกษาหัวเมือง ปี 112-118 (10 พ.ย. ร.ศ.120)
- . เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ 5 กระทรวงศึกษาธิการ. มร.5ศ/37 เรื่อง สรุปรายงานการจัดการคณะศาสนาและการศึกษาหัวเมือง ปี 117-118 (ร.ศ. 117-120)
- . เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ 5 กระทรวงศึกษาธิการ. มร.5ศ/38 เรื่อง จัดการคณะมณฑลกรุงเก่า (19 ส.ค.119-127)
- . เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ 5 กระทรวงศึกษาธิการ. มร.5ศ/38 เรื่อง จัดการคณะมณฑลจันทบุรี (ร.ศ.118-6 มี.ค.128)

จดหมายเหตุแห่งชาติ, กอง. เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ 5 กระทรวงศึกษาธิการ.

มร.5ศ/38 เรื่อง จัดการคณะมณฑลชุมพร

- ____. เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ 5 กระทรวงศึกษาธิการ. มร.5ศ/38 เรื่อง มณฑลนครชัยศรี (22 ต.ค. 119-31 ก.ค.125)
- ____. เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ 5 กระทรวงศึกษาธิการ. มร.5ศ/38 เรื่อง จัดการคณะมณฑลนครราชสีมา (ร.ศ.120-25 ส.ค.128)
- ____. เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ 5 กระทรวงศึกษาธิการ. มร.5ศ/38 เรื่อง มณฑลนครศรีธรรมราช (7 ก.ย.119-13 มิ.ย.120)
- ____. เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ 5 กระทรวงศึกษาธิการ. มร.5ศ/38 เรื่อง พระธรรมไตรโลก จัดการมณฑลนครสวรรค์ (29 เม.ย.122-14 ก.ย.127)
- ____. เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ 5 กระทรวงศึกษาธิการ. มร.5ศ/38 เรื่อง จัดการศาสนา และการศึกษามณฑลอุดร (14 พ.ค.-19 ม.ค.128)
- ____. เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ 5 กระทรวงศึกษาธิการ. มร.5ศ/39 เรื่อง พระครูวิจิตรธรรมภาณี เข้าเฝ้ารับตราตำแหน่งผู้อำนวยการศึกษามณฑลลาวกา
- ____. เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ 5 กระทรวงศึกษาธิการ. มร.5ศ/39 เรื่อง จัดการศึกษามณฑลบูรพา (1 ม.ค.120-3 พ.ค.126)
- ____. เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ 5 กระทรวงศึกษาธิการ. มร.5ศ/39 เรื่อง มณฑลปราจีน (9 ม.ค.-1 ธ.ค.124)
- ____. เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ 5 กระทรวงศึกษาธิการ. มร.5ศ/39 เรื่อง รายงานการศึกษามณฑลพิษณุโลก (22-27 ส.ค.118)
- ____. เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ 5 กระทรวงศึกษาธิการ. มร.5ศ/39 เรื่อง จัดการศึกษามณฑลพิษณุโลก (27 ส.ค.120-6 ก.ค.126)
- ____. เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ 5 กระทรวงศึกษาธิการ. มร.5ศ/39 เรื่อง มณฑลราชบุรี (30 ม.ค.122-4 มี.ค.128)
- ____. เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ 5 กระทรวงศึกษาธิการ. (2)ศษ 7/10 เรื่อง บัญชีจำนวนโรงเรียนหัวเมืองพร้อมทั้งผู้บำรุงโรงเรียนและหัวเมืองในมณฑลต่าง ๆ
- ____. เอกสารรัชกาลที่ 6 กระทรวงศึกษาธิการ มร.6ศ/2 เรื่อง คำอธิบายเพิ่มเติมข้อที่ เกี่ยวกับความมุ่งหมาย และวิธีการดำเนินการแห่ง พ.ร.บ.ประถม 2464 ฉ.1 15 พ.ย. 2465 กระทรวงศึกษา

- จดหมายเหตุแห่งชาติ, กอง. แผนกเอกสารสำคัญ รัชกาลที่ 6 กระทรวงศึกษาธิการ มร.6๘/10
เรื่อง ขอพระบรมราชานุญาตจัดการคณะสงฆ์และแก้ไขระเบียบการจ่ายเงินค่าเดินทาง
(25 มี.ค.2454-22 ต.ค.2458)
- ____. แผนกเอกสารสำคัญ รัชกาลที่ 6 กระทรวงศึกษาธิการ. มร.6๘/10 เรื่อง ความเห็น
จัดการศึกษาหัวเมือง (29 ก.ค.2453-28 ธ.ค.2453)
- ____. แผนกเอกสารสำคัญ รัชกาลที่ 6 กระทรวงศึกษาธิการ. มร.6๘/10 เรื่อง จัดการศึกษา
ประชาบาลของราษฎรทั่วทุกมณฑล (30 เม.ย. 2454-30 ก.ย.2457)
- ____. แผนกเอกสารสำคัญ รัชกาลที่ 6 กระทรวงศึกษาธิการ. มร.6๘/10 เรื่อง จัดตั้ง
ข้าหลวงตรวจการศึกษาและตั้งกรรมการเมือง กรรมการมณฑล กรรมการจังหวัด (25
ส.ค.2458-27 มี.ค.2461)
- ____. แผนกเอกสารสำคัญ รัชกาลที่ 6 กระทรวงศึกษาธิการ. มร.6๘/10 เรื่อง ทูลเกล้าฯ
ถวายความเห็นที่จะจัดการศึกษา ร.ศ.131 สำหรับพระราชทานพระบรมราชวินิจฉัย
คราวที่ 1 (พ.ศ.2455)
- ____. แผนกเอกสารสำคัญ รัชกาลที่ 6 กระทรวงศึกษาธิการ. มร.6๘/10 เรื่องแผนการ
ศึกษาสำหรับชาติ (17 พ.ย.-28 พ.ย.2462)
- ____. แผนกเอกสารสำคัญ รัชกาลที่ 6 กระทรวงศึกษาธิการ. มร.6๘/10 เรื่อง รายงาน
ข้าหลวงตรวจการศึกษามณฑลนครราชสีมา (3 ต.ค.2454)
- ____. แผนกเอกสารสำคัญ รัชกาลที่ 6 กระทรวงศึกษาธิการ. มร.6๘/10 เรื่อง รายงาน
จัดการคณะกรรมการศาสนา และการศึกษา มณฑลจันทบุรี (18 พ.ย.2453)
- ____. แผนกเอกสารสำคัญ รัชกาลที่ 6 กระทรวงศึกษาธิการ. มร.6๘/10 เรื่อง รายงาน
จัดการคณะกรรมการพระศาสนา และการศึกษามณฑลชุมพร (19 ส.ค.-3 ก.ย.2454)
- ____. แผนกเอกสารสำคัญ รัชกาลที่ 6 กระทรวงศึกษาธิการ. มร.6๘/10 เรื่อง รายงาน
ตรวจการศึกษา เมืองชัยภูมิ มณฑลนครราชสีมา
- ____. แผนกเอกสารสำคัญ รัชกาลที่ 6 กระทรวงศึกษาธิการ. มร.6๘/10 เรื่อง รายงาน
จัดการคณะกรรมการศาสนา และการศึกษามณฑลนครราชสีมา (3 พ.ย.-7 ต.ค.2453)
- ____. แผนกเอกสารสำคัญ รัชกาลที่ 6 กระทรวงศึกษาธิการ. มร.6๘/10 เรื่อง รายงาน
จัดการศึกษา มณฑลนครราชสีมา (27 มี.ย.2454)
- ____. แผนกเอกสารสำคัญ รัชกาลที่ 6 กระทรวงศึกษาธิการ. มร.6๘/10 เรื่อง รายงาน
จัดการคณะกรรมการศาสนาและการศึกษาในมณฑลนครราชสีมา (28 ก.ค.2453)
- ____. แผนกเอกสารสำคัญ รัชกาลที่ 6 กระทรวงศึกษาธิการ. มร.6๘/10 เรื่อง จัดการ
คณะกรรมการศาสนาและการศึกษามณฑลร้อยเอ็ด (11 พ.ค.-7 มี.ย.2455)

จดหมายเหตุแห่งชาติ, กอง. แผนกเอกสารสำคัญ รัชกาลที่ 6 กระทรวงศึกษาธิการ. มร. 6๙/10
เรื่อง เสนอความชอบสมุหเทศาภิบาล เรื่องจัดระเบียบการศึกษาประจำบาล (20
ธ.ค.-27 ม.ค. 2462)

____. แผนกเอกสารสำคัญ รัชกาลที่ 6 กระทรวงศึกษาธิการ. มร. 6๙/10 เรื่อง เห็นควรมี
เจ้าหน้าที่ชั้นสูงเพิ่มขึ้นเป็นผู้ช่วยอธิบดีกรมศึกษาธิการ เรียกว่า เจ้ากรมและแยกการ
บังคับบัญชาการโรงเรียนเป็น 2 ประเภท คือ กongsāmnyūศึกษา และวิสามัญศึกษา

หอสมุดแห่งชาติ, กอง. ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 1 จ.ศ. 1236 (มพรก. 36/002)

____. ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 2 จ.ศ. 1237 (มพรก. 36/002)

____. ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 9 ร.ศ. 111 (มพรก. 36/005)

____. ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 10 ร.ศ. 112 (มพรก. 36/006)

____. ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 11 ร.ศ. 113 (มพรก. 36/006)

____. ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 16 ร.ศ. 118 (มพรก. 36/007) และ (มพรก. 36/008)

____. ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 17 ร.ศ. 119 (มพรก. 36/009)

____. ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 18 ร.ศ. 120 (มพรก. 36/009)

____. ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 19 ร.ศ. 121 (มพรก. 36/009) และ (มพรก. 36/010)

____. ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 20 ร.ศ. 122 (มพรก. 36/010)

____. ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 21 ร.ศ. 123 (มพรก. 36/010) และ (มพรก. 36/011)

____. ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 22 ร.ศ. 124 (มพรก. 36/011) และ (มพรก. 36/012)

____. ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 23 ร.ศ. 125 (มพรก. 36/012)

เอกสารขึ้นต้นตีพิมพ์แล้ว

หนังสือ

จดหมายเหตุแห่งชาติ, กอง. ข่าวกเทศาภิบาล แผ่น 13-24 ศก 126. (น 2/215)

____. ข่าวกเทศาภิบาล แผ่น 25-36 ศก 127 (น 2/216)

ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระนเรศวร. ความทรงจำ พระนคร : สำนักพิมพ์สมาคมสังคมนศาสตร์,
2505.

____. ประดิษฐานพระสงฆ์สยามวงศ์ในลังกาทวีป (มพท. 2503) คณะสงฆ์นิมิตต์เป็นอนุสรณ์
ในงานพระเมรุศพสมเด็จพระสังฆราชเจ้ากรมหลวงวชิรญาณวงศ์ 16 เม.ย. 2503

- ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระมหาสมณเจ้า. ประวัติสังเขปแห่งการจัดการศึกษาปรีดยภัณฑ์แห่ง
ประเทศสยาม ภาคที่ 1 (พ.ศ. 2414-2434). (มปท; มปป.) (อัดสำเนา)
_____ และพระยาราชเสนา. เทศบาลบาล พระนคร : โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม, 2503.
(อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพพระยาอรุณกรະวีสุนทร 9 พฤษภาคม 2503).
พระราชดำรัสในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงแถลงพระบรมราชธิบายแก่ไขการ
ปกครองแผ่นดิน. พระนคร : โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, 2470 (กช.น. 2/300)
วชิรญาณวโรรส, สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยา. การคณะสงฆ์. พระนคร : โรงพิมพ์
ศรีศัศวรรษ, ม.ป.ป.
_____. การศึกษา. พระนคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2514.
_____. แนวพระดำริทางการคณะสงฆ์ในพระมหาสมณศาสน. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์
มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2536.
_____. พระประวัติตรัสเล่า. พระนคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2514.
_____. พระราชหัตถเลขา - ลายพระหัตถ์. พระนคร : พุทธอุปลัทธิ์การพิมพ์, 2514.
_____. ลายพระหัตถ์เกี่ยวกับการศึกษา. พระนคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2514.
_____. วันอังกฤษ. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2536. (ที่
ระลึกงานฉลองครบรอบ 100 ปี มหามกุฏราชวิทยาลัย 1 ตุลาคม 2536).
_____. ศรภาพรตเทศนา. พระนคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2514.

เอกสารขึ้นรอง

หนังสือ

- ชัย เรื่องศิลป์. ประวัติสังคมนาไทยสมัยโบราณก่อนศตวรรษ 25. กรุงเทพฯ : อมรการพิมพ์, 2526.
เทพเวที, พระ(ประยุทธ์ ปยุตโต). ธรรมานุชีวิต พิมพ์ครั้งที่ 77 (กรุงเทพฯ: อมรินทร์วันตั้งกรู๊น
จำกัด, 2531).
ลิขิต วีระเวคิน. วัฒนาการการเมืองการปกครองไทย. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร:
โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2535.
วิทย์ วิศทเวทย์. ปรัชญาการศึกษาไทย 2411-2475. กรุงเทพมหานคร : พิมพ์บลิขซึ่ง,
2526.
วุฒิชัย มูลศิลป์. การปฏิรูปการศึกษาในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. กรุงเทพ
มหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, 2529.

วุฒิชัย มูลศิลป์. การปรับตัวของไทยและจีนในสมัยจักรวรรดินิยมใหม่. กรุงเทพฯ : เลิฟแอนด์
ลิฟเพรส จำกัด, 2534.

_____ และ สมโชติ อ๋องสกุล. มณฑลเทศาภิบาล : วิเคราะห์เปรียบเทียบ กรุงเทพมหานคร
: โรงพิมพ์แสงรุ่งการพิมพ์, 2524.

ประดอง นิมมานเหมินท์ และทรงศักดิ์ ปรากฏวัฒนากุล. ลานนาไทยคดี. เชียงใหม่ : สำนักพิมพ์
ศูนย์หนังสือเชียงใหม่, 2521.

เพ็ญศรี ติ๊ก. การต่างประเทศกับเอกราชและอธิปไตยของไทย. กรุงเทพมหานคร : เจ้าพระยา
การพิมพ์, 2527.

ไพฑูรย์ มีกุล. การปฏิรูปการปกครองมณฑลอีสานในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้า
อยู่หัว. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เพ็ญอักษร, 2517.

ศึกษาธิการ, กระทรวง. ประวัติกระทรวงศึกษาธิการ 2435 - 2507 พระนคร :
โรงพิมพ์คุรุสภา, 2507.

สมบูรณ์ พรรณานพ. ประวัติและปรัชญาการศึกษาไทย. กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์,
2524.

โอวาท สุภานุรักษ์ (บรรณาธิการ). ผลกระทบของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติที่มีต่อ
การศึกษาเพื่อการพึ่งตนเอง กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, รายงานการ
ประชุมทางวิชาการ 21-22 มิ.ย. 2529)

งานวิจัย

ชัยอนันต์ สมุทวณิช และสุวดี เจริญพงศ์. การเมือง-การปกครองไทยสมัยใหม่ : รวมงานวิจัย
ทางประวัติศาสตร์และรัฐศาสตร์. เอกสารวิชาการของสมาคมสังคมศาสตร์แห่ง
ประเทศไทย กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2522.

ศิริมาส ไทยวัฒนา. รายงานผลการวิจัย : แนวคิดทางการศึกษาของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า
กรมพระยาวชิรญาณวโรรส. กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2525.

สมภพ มานะรังสรรค์. แนวโน้มการพัฒนาเศรษฐกิจไทยในช่วงก่อนและหลังการปฏิรูปการปกครอง
ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย, 2536.

สุมน อมรวิวัฒน์ สวัสดิ์ จงกล และ ไพฑูรย์ สีนลารัตน์. รายงานการวิจัย : ปรัชญาของสยาม :
บทวิเคราะห์ด้านการศึกษา. กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2534.

วิทยานิพนธ์

นิพัทธ์ เลิศณรงค์. พัฒนาการของสถาบันฝึกหัดครูและวิชาชีพครูในประเทศไทย พ.ศ. 2435-2475.
วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาสารัตถศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย, 2531.

วารสาร

สมโชติ อ๋องสกุล. สตรีกับการศึกษาในสังคมไทย : การสถาปนาโรงเรียนสำหรับสตรียุคแรกใน
กระแสหลัก. ศึกษาศาสตร์สาร 16 (2 เม.ย. - ก.ย. 2534); 1-18.

บทความ

สืบแสง พรหมบุญ . ประวัติศาสตร์กับการพัฒนาประเทศ : ทรรศนะนักประวัติศาสตร์ (บทความ
ประกอบการสัมมนา เรื่อง "การให้การศึกษาวิชาประวัติศาสตร์กับการพัฒนาประเทศ"
สมาคมประวัติในพระราชูปถัมภ์สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี วันที่
23 ก.พ. 2528).

สื่อไม่ตีพิมพ์

พระราชธรรมนิเทศ (ระแบบ ฐิติญาโณ) (ผู้พูด) พระกัมมัตถวิถนธรรม (การประชุมสัมมนาระดับ
ชาติ เรื่อง บทบาทพระสงฆ์กับปี่รณรงค์ และสืบสานวัฒนธรรมไทย) 29 ส.ค. 2537
ศูนย์วัฒนธรรมไทย.

สัมภาษณ์

ทรงสวรรค์ นิลกำแหง. ผู้อำนวยการกองศิลปกรรม ราชบัณฑิตยสถาน สัมภาษณ์ , 7 มี.ค. 2537.

_____. ผู้อำนวยการกองศิลปกรรม ราชบัณฑิตยสถาน สัมภาษณ์ , 5 ก.ย. 2537.

พระราชธรรมนิเทศ (ระแบบ ฐิติญาโณ). สัมภาษณ์, 3 ก.พ. 2537.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก.

ตารางที่ 34 แสดงรายชื่อเมืองต่าง ๆ ที่มีการจัดตั้งโรงเรียนหลวงในปี พ.ศ. 2428-2435

พ.ศ.	ชื่อเมืองชั้นใน	จำนวนโรงเรียน	ชื่อเมืองชั้นกลาง	จำนวนโรงเรียน	ชื่อเมืองชั้นนอก	จำนวนโรงเรียน	ชื่อเมืองประเทศราช	จำนวนโรงเรียน	จำนวนโรงเรียนทั้งหมด
2428 ¹	กรุงเทพฯ ข้างทอ พระพุทธรบาท ราชบุรี สมุทรปราการ นครชัยศรี	4 1 1 1 1	เพชรบุรี	1	-	-	-	-	10
2429 ²	กรุงเทพฯ ข้างทอ ลพบุรี พระพุทธรบาท ราชบุรี สมุทรปราการ นครชัยศรี	4 2 1 1 1 1 1	มโนรมย์ เพชรบุรี	1 1	-	-	-	-	13
2430	ไม่ปรากฏข้อมูล								
2431 ³	กรุงเทพฯ ข้างทอ ลพบุรี พระพุทธรบาท สมุทรปราการ นนทบุรี นครชัยศรี	4 2 1 1 1 1 2	มโนรมย์ กาญจนบุรี	1 3	-	-	-	-	16
2432 ⁴	กรุงเทพฯ ข้างทอ ลพบุรี พระพุทธรบาท สมุทรปราการ นนทบุรี นครชัยศรี	5 2 1 1 1 1 2	มโนรมย์ กาญจนบุรี	1 3	อุดรดิตถ์ สงขลา	2 1	เชียงใหม่	1	25
2433 ⁵	กรุงเทพฯ ข้างทอ ลพบุรี สระบุรี พระพุทธรบาท สุพรรณบุรี สมุทรปราการ นนทบุรี นครชัยศรี สมุทรสงคราม	5 2 1 1 1 1 1 1 3 1	เพชรบุรี	2	สุโขทัย นครสวรรค์ ฉะเชิงเทรา อุดรดิตถ์ สงขลา	1 1 1 2 1	เชียงใหม่	1	26
2434 ⁶	กรุงเทพฯ ข้างทอ ลพบุรี สระบุรี พระพุทธรบาท สุพรรณบุรี สมุทรปราการ นนทบุรี นครชัยศรี สมุทรสงคราม	5 2 1 1 1 1 1 1 3 1	ชัยนาท เพชรบุรี	1 1	สุโขทัย นครสวรรค์ ฉะเชิงเทรา อุดรดิตถ์ สงขลา	1 1 1 1 1	เชียงใหม่	1	25
2435 ⁷	กรุงเทพฯ ข้างทอ ลพบุรี สระบุรี พระพุทธรบาท สุพรรณบุรี สมุทรปราการ นนทบุรี นครชัยศรี สมุทรสงคราม	5 2 1 1 1 1 1 1 3 1	ชัยนาท	1	สุโขทัย นครสวรรค์ ฉะเชิงเทรา อุดรดิตถ์ สงขลา	1 1 1 1 1	เชียงใหม่	1	25

1 กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. มร.5 ศ/1 เรื่อง รายงานกรมศึกษาธิการ จศ.1248 (พศ.2429) เรื่องเดียวกัน.
 2 กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. มร.5 ศ/1 เรื่อง ราชสารในกรมศึกษาธิการ ปี 1250 (ม.ค.107-6 พ.ศ.111).
 3 กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. มร.5 ศ/1 เรื่อง รายงานแนวโรงเรียนรายงานจำนวนนักเรียนใน จศ.109. เรื่องเดียวกัน.
 4 กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. มร.5 ศ/1 เรื่อง รายงานแนวโรงเรียนรายงานจำนวนนักเรียนใน รศ.110.
 5 กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. มร.5 ศ/1 เรื่อง รายงานแนวโรงเรียนรายงานจำนวนนักเรียนใน รศ.110.
 6 กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. มร.5 ศ/1 เรื่อง สมุดคำประกาศเกี่ยวกับเรื่องฝึกเขียนและโรงเรียน รศ.111.
 7 กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. มร.5 ศ/1 เรื่อง สมุดคำประกาศเกี่ยวกับเรื่องฝึกเขียนและโรงเรียน รศ.111.

ภาคผนวก ข.

ตารางที่ 35 แสดงรายชื่อโรงเรียนหลวงในหัวเมือง พ.ศ. 2428-2435

หัวเมือง	พ.ศ. 2428		พ.ศ. 2429		พ.ศ. 2430	พ.ศ. 2431		พ.ศ. 2432		พ.ศ. 2433		พ.ศ. 2434		พ.ศ. 2435	
	โรงเรียน	จำนวน ฝึกเรียน	โรงเรียน	จำนวน ฝึกเรียน		โรงเรียน	จำนวน ฝึกเรียน	โรงเรียน	จำนวน ฝึกเรียน	โรงเรียน	จำนวน ฝึกเรียน	โรงเรียน	จำนวน ฝึกเรียน	โรงเรียน	จำนวน ฝึกเรียน
(หัวเมืองชั้นใน) กรุงเทพฯ	วัดเสนาศานาราม วัดศาลาปูน วัดกษัตราธิราช วัดนิเวศธรรม- ประเวณี	100 71 63 66	วัดเสนาศานาราม วัดศาลาปูน วัดกษัตราธิราช วัดนิเวศธรรม- ประเวณี	80 46 44 43	* ไม่ ปรากฏ ข้อมูล	วัดเสนาศานาราม วัดศาลาปูน วัดกษัตราธิราช วัดนิเวศธรรม- ประเวณี	79 36 52 51	วัดเสนาศานาราม วัดศาลาปูน วัดกษัตราธิราช วัดนิเวศธรรม- ประเวณี วัดนางค่อม (เริ่ม 1 พ.ค.)	56 58 42 48 40	วัดเสนาศานาราม วัดศาลาปูน วัดกษัตราธิราช วัดนิเวศธรรม- ประเวณี วัดนางค่อม	42 44 51 52 36	วัดเสนาศานาราม วัดศาลาปูน วัดกษัตราธิราช วัดนิเวศธรรม- ประเวณี วัดนางค่อม	42 36 63 60 41	วัดเสนาศานาราม วัดศาลาปูน วัดกษัตราธิราช วัดนิเวศธรรม- ประเวณี วัดนางค่อม	45 43 57 52 41
อ่างทอง	วัดไชยมงคล	36	วัดไชยมงคล	27		วัดไชยมงคล	38	วัดไชยมงคล	30	วัดไชยมงคล	32	วัดไชยมงคล	41	วัดไชยมงคล	41
ลพบุรี	-	-	วัดไชโย	32		วัดไชโย	21	วัดไชโย	18	วัดไชโย	29	วัดไชโย	20	วัดไชโย	20
สระบุรี	-	-	วัดเสาชิงช้า	31		วัดเสาชิงช้า	30	วัดเสาชิงช้า	20	วัดเสาชิงช้า	10	วัดเสาชิงช้า	22	วัดเสาชิงช้า	29
	-	-	-	-		-	-	วัดสมณะประดิษฐาน (เริ่ม 28 กันยายน และย้ายไปตั้ง ที่โรงเรียนวัดจันทบุรี ในปี 2433)	27	วัดจันทบุรี (เริ่ม 5 ตุลาคม 2433)	22	วัดจันทบุรี	23	วัดจันทบุรี	23
พระนครศรีอยุธยา	วัดรวกท่าเรือ	30	วัดรวกท่าเรือ	20		วัดรวกท่าเรือ	29	วัดรวกท่าเรือ	21	วัดรวกท่าเรือ	22	วัดรวกท่าเรือ	23	วัดรวกท่าเรือ	24
	-	-	-	-		-	-	วัดใหม่ (เริ่ม 1 ก.ค.)	37	วัดใหม่	31	วัดใหม่	35	วัดใหม่	37
ราชบุรี	วัดสันตารามปริวาส	33	วัดสันตารามปริวาส	21		-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
สมุทรปราการ	วัดกลาง	55	วัดกลาง	43		วัดกลาง	42	วัดกลาง	60	วัดกลาง	68	วัดกลาง	62	วัดกลาง	62
นนทบุรี	-	-	-	-		วัดประมัยยิการาม	50	วัดประมัยยิการาม	60	วัดประมัยยิการาม	31	วัดประมัยยิการาม	24	วัดประมัยยิการาม	31
นครราชสีมา	วัดสุประดิษฐาน	21	วัดสุประดิษฐาน	22		วัดสุประดิษฐาน	23	วัดสุประดิษฐาน	19	วัดสุประดิษฐาน	29	วัดสุประดิษฐาน	27	วัดสุประดิษฐาน	30
	-	-	-	-		วัดปฐมเจดีย์	23	วัดปฐมเจดีย์	15	วัดปฐมเจดีย์	27	วัดปฐมเจดีย์	20	วัดปฐมเจดีย์	30
	-	-	-	-		-	-	วัดท้าย	19	วัดท้าย	14	วัดท้าย	16	วัดท้าย	20
สมุทรสงคราม (หัวเมืองชั้นกลาง) ชัยนาท	-	-	-	-	ไม่ ปรากฏ ข้อมูล	-	-	-	-	วัดอัมพวัน	33	วัดอัมพวัน	13	วัดอัมพวัน	37
	-	-	-	-		-	-	-	-	-	-	เมืองชัยนาทบุรี (เปิดปฐมมาพันธ์)	16	เมืองชัยนาทบุรี	7
มโนรมย์	-	-	วัดโบสถ์	30		วัดโบสถ์	30	วัดโบสถ์	12	* (วัดโบสถ์ย้ายไป ตั้งที่วัดนิคมบูรณาธรรม อุทิศธานี ตั้งแต่ 1 สิงหาคม)	-	-	-	-	-
กาญจนบุรี	-	-	-	-		วัดอินทาราม	15	วัดอินทาราม เลิก 1 สิงหาคม	15	-	-	-	-	-	-
	-	-	-	-		วัดช่องลม	10	วัดช่องลม เลิก 1 เมษายน	10	-	-	-	-	-	-
	-	-	-	-		วัดจันทาราม (เลิกปีเดียวกัน)	5	-	-	-	-	-	-	-	-
เพชรบุรี	วัดคงคาราม	22	วัดคงคาราม	18		-	-	-	-	โรงเรียนบ้านจีน (ตั้งใหม่แต่ย้าย ไปวัดนระทรง)	44	วัดนระทรง	44	วัดนระทรง	44
(หัวเมืองชั้นนอก) สุโขทัย	-	-	-	-		-	-	-	-	วัดนิคมบูรณาธรรม	46	วัดนิคมบูรณาธรรม	34	วัดนิคมบูรณาธรรม	30
นครสวรรค์	-	-	-	-		-	-	-	-	วัดเหนือ (เปิด 1 พฤษภาคม)	30	วัดเหนือ	20	วัดเหนือ	40
ฉะเชิงเทรา	-	-	-	-		-	-	-	-	โรงเรียนเมือง ฉะเชิงเทรา	56	โรงเรียนเมือง ฉะเชิงเทรา	40	โรงเรียนเมือง ฉะเชิงเทรา	28
อุตรดิตถ์	-	-	-	-		-	-	-	-	วัดท่ามะขาม	20	วัดท่ามะขาม	13	วัดท่ามะขาม	13
	-	-	-	-		-	-	-	-	โรงเรียนเมือง อุตรดิตถ์	20	โรงเรียนเมือง อุตรดิตถ์	13	โรงเรียนเมือง อุตรดิตถ์	13
สงขลา (หัวเมือง ประเทศราช) เชียงใหม่	-	-	-	-		-	-	วัดมิ่งมิตราวาส	80	วัดมิ่งมิตราวาส	24	วัดมิ่งมิตราวาส	74	วัดมิ่งมิตราวาส	30
	-	-	-	-		-	-	โรงเรียนเมือง นครเชียงใหม่	31	โรงเรียนเมือง นครเชียงใหม่	29	โรงเรียนเมือง นครเชียงใหม่	38	โรงเรียนเมือง นครเชียงใหม่	38
รวม	10		13			16		21		26		25		25	

หมายเหตุ * ไม่ปรากฏข้อมูล - ระยะเวลาดังกล่าวยังไม่มีการตั้งโรงเรียน

- 1 กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารกรมราชเลขาธิการ ซึ่งกาลที่ 5 มร. 55/1 เรื่อง รายงานกรมศึกษาธิการ จ.ศ. 1248 (ก.น. 105-ก.ค. 106) เรื่องเดียวกัน.
- 2 กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. มร. 55/1 เรื่อง ราชการในกรมศึกษาธิการ ปี 1250 (ม.ค. 107-6 พ.ย. 111)
- 3 กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. มร. 55/1 เรื่อง รายงานเวร รายงานจำนวนฝึกเรียน ใน ร.ศ. 109. เรื่องเดียวกัน.
- 4 กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. มร. 55/1 เรื่อง รายงานเวรโรงเรียน จำนวนโรงเรียนและฝึกเรียน ใน ร.ศ. 110.
- 5 กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. มร. 55/1 เรื่อง สมุดคำประกาศต่าง ๆ เกี่ยวกับเรื่องฝึกเรียนและโรงเรียน รศ. 111.

ภาคผนวก ค.

ตารางที่ 38 แสดงรายชื่อมณฑลเทศาภิบาลในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

พ.ศ.	มณฑล	เมืองที่อยู่ในมณฑล	เมืองที่เป็นที่ตั้งบัญชาการ	หมายเหตุ
ก่อน 2435	1.ลาวเฉียง (ต่อมาเปลี่ยนชื่อเป็นมณฑลตะวันตกเฉียงเหนือ ภายหลังเปลี่ยนเป็นมณฑลพายัพ)	มี 6 เมือง 1.นครเวียงใหม่ 2.นครลำปาง 3.นครลำพูน 4.นครน่าน 5.เงิน (ในปี 2448 ยุบเป็นอำเภอร่วมกับนครลำปาง)	- เวียงใหม่	* พ.ศ. 2458 แยกลำปาง น่าน และแพร่ เป็นมณฑลมหาสารคาม
	2.ลาวพวน (ภายหลังเปลี่ยนชื่อเป็นมณฑลอุดร)	มณฑลนี้ก่อน พ.ศ. 2433 ได้รวมหัวเมืองทางฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงหลายหัวเมืองรวมทั้งเมืองนันทด้วยแต่จากวิกฤตการณ์ ร.ศ. 112 ถูกฝรั่งเศสยึดครองเหลือเพียง 6 เมือง คือ 1.อุดรธานี 2.ขอนแก่น 3.นครพนม 4.สกลนคร 5.เลย 6.หนองคาย	- เดิมตั้งที่หนองคาย ต่อมาย้ายมาอุดรธานี	
	3.ลาวทวน (ภายหลังเปลี่ยนชื่อเป็น มณฑลอิสาน และใน พ.ศ. 2455 แยกเป็นมณฑลร้อยเอ็ด และมณฑลอุบล)	มี 7 เมือง คือ 1.อุบลราชธานี 2.นครจำปาศักดิ์ 3.ศีร์ษะเกษ 4.สุวรรณภูมิ 5.ร้อยเอ็ด 6.มหาสารคาม 7.กาฬสินธุ์	- อุบลราชธานี	
	4.เขมร (ภายหลังเปลี่ยนชื่อเป็นมณฑลบูรพา)	มี 4 เมือง คือ 1.พระตะบอง 2.เสียมราฐ 3.ศรีโสภณ 4.พนมเปญ (เขมรเรียกว่าพนมเปญ)	- ศรีโสภณ	
	5.ลาวกลาง (ภายหลังเปลี่ยนชื่อเป็น มณฑลนครราชสีมา)	มี 3 เมือง คือ 1.นครราชสีมา 2.ชัยภูมิ 3.บุรีรัมย์	- นครราชสีมา	
	6.ภูเก็ต	มี 6 เมือง คือ 1.ภูเก็ต 2.กระบี่ 3.ตรัง 4.ตะกั่วป่า 5.พังงา 6.ระนอง	- ภูเก็ต	
พ.ศ. 2435	7.พิษณุโลก	มี 5 เมือง คือ 1.พิษณุโลก 2.พิจิตร 3.พิจิตร 4.สวรรคโลก 5.อุทัยธานี	- พิษณุโลก	* ภายหลังยุบเป็นอำเภอและรวมกับเมืองอุดรติดกันใน พ.ศ. 2458
	8.ปราจีน	มี 4 เมือง คือ 1.ปราจีนบุรี 2.ฉะเชิงเทรา 3.นครนายก 4.พนมสารคาม	- ปราจีนบุรี	
พ.ศ. 2437	9.ราชบุรี	มี 5 เมือง คือ 1.ราชบุรี 2.กาญจนบุรี 3.ปราณบุรี 4.เพชรบุรี 5.สมุทรสงคราม	- ราชบุรี	
พ.ศ. 2438	10.นครชัยศรี	มี 3 เมือง คือ 1.นครชัยศรี 2.สมุทรสาคร 3.สมุทรสาคร	- นครชัยศรี	
	11.กรุงเทพฯ	มี 6 เมือง คือ 1.พระนคร 2.ธนบุรี 3.ปทุมธานี 4.นครเขื่อนขันธ์ 5.สมุทรปราการ 6.นนทบุรี	เสนาบดีกระทรวงนครบาลเป็นผู้ดูแล	พระนครกับธนบุรีถือเป็นอำเภอขึ้นในนอกที่เมืองเป็นบริเวณรอบนอกหรือหัวเมืองรองนอก
	12.นครสวรรค์	มี 8 เมือง คือ 1.นครสวรรค์ 2.กำแพงเพชร 3.ชัยนาท 4.ตาก 5.อุทัยธานี 6.พยุหะคีรี 7.มโนรมย์ 8.สรรคบุรี	- นครสวรรค์	
	13.กรุงเทพฯ (ภายหลังเปลี่ยนชื่อเป็นอยุธยา)	มี 8 เมือง คือ 1.กรุงเทพฯ 2.พระนครศรีอยุธยา 3.พระนครศรีอยุธยา 4.ลพบุรี 5.สระบุรี 6.สิงห์บุรี 7.อ่างทอง 8.อินทบุรี	- กรุงเทพฯ (พระนครศรีอยุธยา)	
พ.ศ. 2439	14.นครศรีธรรมราช	มี 10 เมือง คือ 1.นครศรีธรรมราช 2.พิบูลย์ 3.สงขลา 4.ปัตตานี 5.ยะลา 6.ยะหริ่ง 7.ระแงะ 8.ราชบุรี 9.สุราษฎร์ธานี 10.หนองจิก		เมืองที่มีเมืองหรือหมาย คือ 7 หัวเมืองที่ส่วนมากขึ้นชื่อศาลนาอิสลามภายหลังแบ่งการปกครองในส่วนนี้แยกเป็นมณฑลปัตตานีใน พ.ศ. 2449
	15.สุพรรณ (ภายหลังเปลี่ยนชื่อเป็นมณฑลสุพรรณบุรี)	มี 4 เมือง คือ 1.สุพรรณบุรี 2.ชัยนาท(สุพรรณบุรีธานี) 3.หลังสวน 4.กาญจนบุรี	- สุพรรณบุรีภายหลังย้ายไปตั้งที่สุพรรณบุรี	
พ.ศ. 2440	16.ไทรบุรี	มี 3 เมือง คือ 1.ไทรบุรี 2.ปาลิไลย์ 3.สทูล	- ไทรบุรี	
พ.ศ. 2442	17.เพชรบูรณ์	มี 2 เมือง คือ 1.เพชรบูรณ์ 2.หล่มสัก	- เพชรบูรณ์	
พ.ศ. 2449	18.จันทบุรี	มี 3 เมือง คือ 1.จันทบุรี 2.ตราด 3.ระยอง	- จันทบุรี	
	19.ปัตตานี	มี 3 เมือง คือ 1.ปัตตานี 2.ยะลา 3.ระแงะ (ซึ่งภายหลังร่วมกับอำเภอบางนราเปลี่ยนชื่อเป็นนราธิวาส)	- ปัตตานี	

ที่มา : ตัดแปลงมาจาก สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาตาดวังรายราชานุภาพ และพระยาราชเสนา, เทศาภิบาล, หน้า 42-49 และ 82-85.

ภาคผนวก ง.

ตารางที่ 37 รายชื่อโรงเรียนและจำนวนนักเรียนในมณฑลที่มีการจัดการศึกษา
ใน ปี พ.ศ. 2439-2440

มณฑล	โรงเรียน	จำนวนนักเรียน	
		พ.ศ. 2439 (ร.ศ. 115)	พ.ศ. 2440 (ร.ศ. 116)
ลาวพวน	(โรงเรียนเซนต์คิกตี้) 1. บ้านหมากแข้ง 2. เมืองหนองคาย 3. เมืองหนองหาร 4. เมืองสกลนคร 5. เมืองภูเวียง	72 50 51 47 10	74 58 62 65 22
ลาวท้าว	(โรงเรียนมูลนิธิสยาม) 1. วัดสุทัศน์	-	135
นครราชสีมา	(โรงเรียนเซนต์คิกตี้) 1. วัดกลาง เมืองนางรอง 2. วัดสระแก 3. วัดบ้านเขว้าง 4. วัดกลาง	30 - 40 -	29 16 40 81
ภูเก็ต	(โรงเรียนเซนต์คิกตี้) 1. วัดมงคลนิมิตร	27	22
พิษณุโลก	(โรงเรียนเซนต์คิกตี้) 1. เมืองพิษณุโลก 2. เมืองสวรรคโลก 3. วัดดิ่งชัน 4. เมืองสุโขทัย 5. วัดบ้านคุ้ม 6. เมืองพิจิตร 7. เมืองพิจัย 8. เมืองกงไกรลาส 9. เมืองลับแล	52 19 37 21 19 30 89 - -	52 57 37 21 19 23 50 12 43
ปราจีน	(โรงเรียนเซนต์คิกตี้) 1. วิทยาป่าจุงราษฎร์	-	36
นครชัยศรี	(โรงเรียนเซนต์คิกตี้) 1. ป่าจุงพิทยากร 2. ศรีสำราญพิทยาคม 3. ราษฎร์นิยมพิทยา 4. ปรีดาพิทยากร	22 16 - 23	20 16 24 13
กรุงเทพฯ	(โรงเรียนเซนต์คิกตี้) 1. วัดกลาง สมุทรปราการ 2. ไทยอังกฤษ สมุทรปราการ 3. วัดสระแก 4. วัดทรงธรรม 5. วัดสังฆราชราษฎร์ป่าจุง 6. เข็มสกูล 7. บางอ้อยช้าง	58 44 26 33 - - -	12 41 16 35 27 66 28
นครสวรรค์	(โรงเรียนมูลนิธิสยาม) 1. วัดโพธาราม 2. วัดพิชัยพรณาราม	44 -	43 27
กรุงเทพฯ	(โรงเรียนมูลนิธิสยาม) 1. วัดศาลาปูน 2. วัดกษัตราธิราช 3. วัดรวก	74 46 -	64 22 39

ที่มา : ตัดแปลงจาก กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารกรมราชเลขาธิการ
กระทรวงศึกษาธิการ มร. 54/37 เรื่อง รายงานโรงเรียนต่าง ๆ.

ประวัติผู้เขียน

นางสาวสุชาดา วราห์พันธ์ เกิดที่กรุงเทพฯ จบการศึกษาในระดับปริญญาตรี วิชาเอก
สังคมศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ปทุมวัน ใน พ.ศ. 2525 เข้า
ศึกษาต่อในระดับมหาบัณฑิต ภาควิชาสารัตถศึกษา สาขาวิชาพื้นฐานการศึกษา คณะครุศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ใน พ.ศ. 2535